

ตำนานกฐินมายเมืองไทย

และ

ประมวลคำอธิบายทางนิตินาสาตร์

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำรงราชานุภาพ

ทรงเรียบเรียง

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

หลวงอินทอาญา (พงษ์ ฦ นคร)

วัน พฤษศบตี ที่ ๑๔ ธันวาคม ๒๔๕๓

คำนำ

นางอินทอาญา (เซ่ง ณ นคร) จะจัดการรับพระราชทานเพลิง
เผาศพ อามาศย์ตรี หลวงอินทอาญา (พงศ์ ณ นคร) ผู้เป็นสามี ณ ส
ถานวัดประยุรวงศีกะวาฬ จังหวัดธนบุรี ในวันที่ ๑๔ ธันวาคม พ. ศ.
๒๔๘๓ มีความประสงค์จะพิมพ์หนังสือแจกเป็นที่ระลึก ในงานนี้ซึ่งเรื่อง
หนึ่ง และโดยที่ผู้ถึงแก่กรรมเป็นผู้มีความรู้ในทางกฎหมาย จึงใคร่จะ
พิมพ์เรื่องที่เกี่ยวข้องกับกฎหมาย ซึ่งเมื่อได้ทราบเรื่องตำนานกฎหมายเมืองไทย
และประมวลคำอธิบายทางนิติศาสตร์ พระมหานพดลมเด็จพระยาตำรา
ราชานุภาพ ซึ่งกรมศึกษาธิการได้เคยพิมพ์มีความพอใจ จึงขออนุญาต
นำหนังสือของเรื่องนี้ไปรวมพิมพ์ในเล่มเล่มเดียวกัน กรมศึกษาธิการ
ความยินยอมอนุญาตให้นำหนังสือดังกล่าว ไปจัดการพิมพ์ได้ตามความ
ประสงค์ และขออนุโมทนาในกุศลธำชารณะประโยชน์นี้ด้วย.

กรมศิลปากร

๒๕ พฤศจิกายน ๒๔๘๓

หลวงอินทอาญา (พงษ์ ผนคร)

๒๔๒๕ - ๒๔๕๒

ประวัติหลวงอินทอาญา

หลวงอินทอาญา นามเดิม พงษ์ ณ นคร เกิดเมื่อวันจันทร์
เดือน ๕ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีมะเมีย ตรงกับวันที่ ๑๒ มีนาคม ๒๔๒๕ ณ บ้าน
คำบดในเมือง อำเภอตลาดใหญ่ จังหวัดตะกั่วป่า เป็นบุตรคนสุดท้อง
ของพระเวียงฤทธิ์รักษาราชอุรุ (พน) มารดาชื่อเหียง บิดาเป็นผู้ช่วย
ราชการจังหวัดตะกั่วป่าในเวลานั้น กำพร้าบิดาตั้งแต่อายุราว ๖-๗ ขวบ
เริ่มการศึกษาเมื่อปี ๒๔๓๒ ที่วัดใหม่ เมื่อตะกั่วป่า พระครู
อุดมปัญญาเป็นอาจารย์ ได้เรียนหนังสือไทยกับเลขที่จำกันนั้น จนถึง
พ.ศ. ๒๔๓๘ ได้ออกไปศึกษาหนังสืออังกฤษที่โรงเรียนแองโกตไชนี่ส์—
ส์กูดและและ โรงเรียนเซนต์เจมส์แอนด์อัสดีคเวเชนส์กูดทีปิง เรียนถึง
ชั้น ๖ ของโรงเรียนนั้น

เมื่อกดขึ้นมาเริ่มทำงานรับราชการ เป็นพนักงานรักษาเงินคลัง
เมืองตะกั่วป่า พ.ศ. ๒๔๔๔ เข้ามารับราชการในกรมรถไฟหลวงกรุง
เทพ ในปีเดียวกันนั้นได้ไปปฏิบัติราชการพิเศษเป็นล่ามภาษาอังกฤษ
ของกรมพระแสง สรรพาวุธในการรับปืนและ กระสุนปืน ของรัฐบาลที่
บรรทุกเรือมาจากประเทศญี่ปุ่นที่เกาะลังกาวง ๑๕ วัน เมื่ออายุราว ๑๘ ปี
ระหว่างอยู่ในกรมรถไฟหลวงแก่กรรม จึงอยู่ในความอุปการะดูแลของ
พี่สาวคนหัวปี คือ คุณหญิงพร้อม คงคาราธิบดี ซึ่งเป็นพี่สาวคนเดียว
เท่านั้นที่รอดชีวิตอยู่ด้วยกันมาจนเติบโต พี่คนอื่นถึงแก่กรรมแต่ยังไม่หมด

พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้เข้ารับราชการกรมโทรเลข กระทรวงโยธาธิการ

การ ระหว่างนั้น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนศิริวิชัยสังกาศ ทรง
 กรุณาให้อยู่ในวังของพระองค์ท่านที่ตำบลเสาชิงช้า (จนกระทั่งออกไป
 เป็นผู้พิพากษาคาดเมืองพุมเรียงในภายหลัง) เริ่มเข้าศึกษาวิชากฎ-
 หมายในโรงเรียนกฎหมาย เมื่อวันที่ ๔ มกราคม ๒๔๔๕ ต่อมา พ.ศ.
 ๒๔๔๗ เสด็จในกรมฯ ทรงฝากฝังให้เข้ารับราชการในกระทรวงยุติ
 ธรรม เป็นเสมียนในกรมบัญชาการ พ.ศ. ๒๔๔๘ ได้เลื่อนเป็นนาย
 เหว ดอับวิชากฎหมายชั้นต้นและความรู้ชั้นผู้พิพากษารอง ได้เมื่อเดือน
 กรกฎาคม ๒๔๕๐ ทางราชการได้ส่งไปช่วยพิจารณาความที่ศาลสถิตบริด
 ภาที่ ๒ ดิบนเค็ช แล้วให้ไปช่วยที่ศาลจังหวัดเพชรอยู่เดือนเค็ช
 ต่อมากระทรวงยุติธรรม ได้มีคำสั่งตั้งให้เป็นผู้พิพากษาไปรับ
 ราชการที่ศาลเมืองพุมเรียง (ไชยา) ตั้งแต่วันที่ ๗ กรกฎาคม ๒๔๕๑
 จน พ.ศ. ๒๔๕๓ ย้ายไปเป็นผู้พิพากษาคาดจังหวัดกำแพงเพชร ระหว่าง
 นั้น ทางราชการส่งให้ไปช่วยพิจารณาความศาลจังหวัดตาก อยู่ ๑๔ วัน
 พ.ศ. ๒๔๕๖ ย้ายไปเป็นผู้พิพากษาคาดจังหวัดระนอง พ.ศ. ๒๔๖๓ ย้าย
 มาเป็นผู้พิพากษาคาดมณฑลจันทบุรี ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๕ ทางราช
 ราชการให้ไปช่วยพิจารณาความศาลจังหวัดระนอง ๒ เดือนเค็ช พ.ศ. ๒๔๖๗
 ย้ายมาเป็นผู้พิพากษาคาดจังหวัดสุพรรณบุรี พ.ศ. ๒๔๗๓ ย้ายมาเป็นผู้
 พิกษาคาดมณฑลนครไชยศรี หลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองใน
 พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นผู้พิพากษาคาดจังหวัดนครปฐม พ.ศ. ๒๔๗๖ ย้าย
 มาเป็นผู้พิพากษาคาดจังหวัดสมุทรสงคราม จนกระทั่งในปี พ.ศ. ๒๔๗๐
 จึงออกจากราชการครบเกษียณอายุ

ยศและบรรดาศักดิ์

- ๒๔๕๔ ได้รับยศเป็นรองอำมาตย์เอก
 - ๒๔๕๖ ได้รับบรรดาศักดิ์เป็นขุนตัญญาเสพ
 - ๒๔๖๐ ได้รับบรรดาศักดิ์เป็นหลวงอินทอาญา
 - ๒๔๖๗ ได้รับยศเป็นอำมาตย์ตรี
- เครื่องราชอิสริยาภรณ์

- ๒๔๕๔ เหรียญพระบรมราชาภิเศกรัชกาลที่ ๖
- ” เข็มไอยราพต
- ๒๔๕๘ จัตุรภรณ์ มงกุฎสยามชั้นที่ ๕
- ๒๔๖๘ เหรียญพระบรมราชาภิเศกรัชกาลที่ ๗
- ๒๔๗๔ เบญจมาภรณ์ช้างเผือกชั้นที่ ๕
- ๒๔๗๕ เหรียญฉลองพระมหานคร (เงิน)
- ๒๔๗๗ เหรียญจักรพรรดิมาลา
- ๒๔๘๐ จัตุรภรณ์ มงกุฎสยามชั้นที่ ๕

หลวงอินทอาญาได้ป่วยเป็นโรคได้ตั้งอกเจ็บเมื่อต้นเดือนมิถุนายน

๒๔๘๒ ได้รับการผ่าตัดรักษาที่โรงพยาบาลศิริราช เจ็บหนักอันตรายจากโรคนี้ แต่คงเนื่องด้วยอายุชรา ปรากฏว่ามีโรคไตพิการแทรกในภายหลัง และไม่ยอมอยู่รักษาที่โรงพยาบาลนั้นอีกต่อไป บุตรและญาติจึงจากต้องรับกตบมารักษาที่วชิรพยาบาลนครราชสีมา จังหวัดขอนแก่นได้ ๒ วัน ก็ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๑๗ มิถุนายน ๒๔๘๒ ศิริอายุได้ ๖๗ ปีเศษ.

ตำนานกฎหมายเมืองไทย

ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า สมเด็จพระเอกาทศรถูโปรดให้
ตั้ง "พระราชกำหนดกฎหมายพระอัยการ" ดังนี้ จะหมายความว่า
อะไร เข้าใจยากอยู่ แต่ไม่ใช่พงศาวดารกฎหมายชนในกรุงนน นนเป็น
แน่ เพราะกฎหมายเป็นของคู่กับประชาชน ประชุมชนมีมาแต่เมื่อใด
กฎหมายก็ต้องมีมาแต่เมื่อนั้น เมื่อมนุษย์ยังไม่รู้จักใช้หนังสือ การ
รักษากฎหมายก็ใช้ทองให้ชนปากเจเนใจ เอาไปป้ายรองแตรวมเจ้าพนัก
งานจำไว้บอกเล่าต่อบอกกันมา เมื่อรู้จักใช้หนังสือก็ใช้จดกฎหมายลง
เป็นตัวหนังสือ แตรวดคิดออกบอกหมายส่งกันไปให้ป้ายรองแตรเขียน
ลงในสิ่งใด ๆ มีใบลานหรือกระดาษเป็นต้น เก็บรักษากฎหมายไว้
ประเพณีเป็นดงนามาทั่วทุกประเทศ

ในสยามประเทศนี้ เมื่อก่อนพุทธศักราช ๑๘๒๖ ยังไม่มีหนังสือ
ไทย ใช้กันแต่หนังสือคฤณน ซึ่งพวกพราหมณพามาแต่อินเดีย หนังสือ
คฤณนนั้น ตามที่เคยเห็นศิลาจารึกเห็นใช้เขียนแต่ ภาษา มคธ ภาษาตั้ง
สกัดแต่ภาษาขอมไม่เคยพบจารึกอักษรคฤณนเป็นภาษาไทยเลย แต่
บางที่จะเขียนภาษาไทยอย่างหนังสือขอมเขียนแปลร้อยได้ในกรุงนนแล้ว
เข้าใจว่ากฎหมายไทยที่ดงชนเมือกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ตอนก่อน
พ.ศ. ๑๘๒๖ เห็นจะต้องให้แปลดงเป็นภาษาขอมหรือภาษาตั้งสกัด

หรือบางที่จะมวชเขียนภาษาไทยด้วยตัวหนังสือคฤณนแปดร้อยได้ แต่
 การจดลงเป็นหนังสือ (๑) ไม่ว่าในภาษาไทย คงเป็นหน้าทพราหมณ์
 เพราะผู้ทหนังสือแต่ละเจ้าทำหรับกฎหมาย ในเวदानนมอยู่แต่ในพวก
 พราหมณ์ ด้วยเหตุนี้พราหมณ์จึงเป็นเจ้าหน้าทสำคัญในการ รักษา
 กฎหมายมาแต่โบราณ แม้จะดในทำเนียบศักดินาพลเรือนในกฎหมาย
 ทปรากฎอยู่ทกวงน ก็จะได้เห็นว่าตำแหน่งดกชน ณ ศาดหลวงทสูงศักดิ์
 ชื่อเป็นพราหมณ์ทงน นมเด็จพระร่วงเจ้า พระองค์ทมีพระนามจาร์ก
 ไวว่าพอนรามคำแหง หรือทเรียกในหนังสืออนมหนังสือชนกาดมาด
 นเบนตนาว่า พระยารามราชเป็นผู้คหนังสือไทยชน เมอบมะแม จด
 ศักราช ๖๔๕ มหาศักราช ๑๒๐๕ ตรงกับพุทธศักราช ๑๘๒๖ (ตัวอย่าง
 หนังสือไทยของสมเด็จพระร่วงเจ้า จาร์กหัดกศตามอยู่ในหอพระสมุด
 ราชธานทกวงน) เมอมหนังสือไทยชนแดง กฎหมายกตงชนตอมา
 หรือกฎหมายเก่าทมีอยู่แล้ว จึงได้เริ่มจดลงและรักษามาในหนังสือไทย
 แต่ความรู้หนังสือไทยแพร่หลายเร็วมาก ชอนมพะยานเห็นได้ด้วยศดา
 จาร์กภาษาไทยรุ่นเก่า ใช้ตัวหนังสือไทยตามแบบของพระเจ้าชุนราม
 คำแหงทวทุกเมือง ในอาณาจักรธานนาไทย คดอดชนไปจนกรุงศรี

(๑) เมื่อไม่ชำนาญนักในบนี้ พนักงานกรมทางพบลลาจารึกอักษรไทยที่
 เมืองสุโขทัยแผ่น ๑ นำมาส่งราชบัณฑิตยสภา ตรวจได้ความว่าเป็นกฎหมายลักษณะ
 โจร พระเจ้าเลอไทยราชโอรสซึ่งรับรัชทายาทพระเจ้ารามคำแหงมหาราช ให้จารึก
 ไว้เมื่อราว พ.ศ. ๑๘๘๑ ราชบัณฑิตยสภาถ่าล้งตรวจพิเคราะห์ว่า การตั้งกฎหมาย
 ในสมัยนั้นจะใช้จารึกศิลาบักโษษาหรืออย่างไร ยังไม่ชุตติความเห็นลงเป็นแน

ต้นาคหนด เพราะความต้องการหนังสือสำหรับเขียนภาษาไทยมีอยู่
 ด้วยกนทุกประเทศที่ชาติไทยได้เป็นใหญ่ เมื่อเกิดแบบตวงหนังสือมีชน
 ทุกประเทศก็ยอมรับใช้หนังสือนั้น โดยเห็นประโยชน์ มีต่อมผู้ใดบังคับ
 บัญชา

ขณะเมื่อสมเด็จพระรามาธิบดี ๓ ด้ร่างกรงศ์รอยรชยา แม่หนังสือ
 ด้ไทยพมขนได้เพียง ๖๗ ปี ก็เชื่อได้ว่าคงจะได้ใช้ตลอดดลงมาจนถึง
 เมืองอู่ทองแล้ว บรรดากฎหมายที่ตั้งชนคงแต่ด้ร่างกรงศ์รอยรชยามา
 เข้าใจว่า เขียนเป็นหนังสือไทยทงน แต่ประหตาดอย่นอยทชาพเจ้า
 ยังได้พบพระราชกฤษฎีกา เพียงในแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา และแผ่นดิน
 ดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกษรุมทเมืองพทลงเขียนเดินดินด้ดำในกระตาส
 ยังใช้อักษรและภาษาเขมรหลายฉบับ จะเป็นด้วยเหตุใด ชำพเจ้ายัง
 คิดไม่เห็นจนทกอนัน ได้ให้ทหนังสือนั้นไว้ในหอพระด้มควธิรญาณ ผู้
 ใดจะตรวจก็ได้

วิธีตั้งกฎหมาย

กฎหมายกรงศ์รอยรชยาที่เราจะรู้ได้ในเวลานี้ อยู่ในกฎหมาย
 พิมพ์ ๒ เต็ม ซึ่งคณระบบพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรด
 ให้ชำระเรียบเรียงไว้ เมื่อมีชวด จดศักราช ๑๑๖๖ พ.ศ. ๒๓๔๗ และ
 หมอบรัดเตได้พิมพ์จำหน่ายในครั้งแรก เมื่อมีระกา จดศักราช ๑๒๓๕
 พ.ศ. ๒๔๑๖ ยังมีกฎหมายกรงศ์เก่าที่ไม่ได้พบหรือไม่เอาเข้าเรื่อง
 เมื่อชำระกฎหมายในรัชกาลที่ ๑ อยู่ก็บาง หอพระด้มควธิรญาณ ๒-๓

เดิม ลักษณะทำกฎหมายแต่โบราณมา คงจะทำเป็นชน ๆ ดังนคอ
 ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔
 ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘
 ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒
 ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐
 ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐
 ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐
 ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

วิธีชำระกฎหมายดังกล่าวมานี้ สำหรับทำแต่กฎหมายเก่าที่ตงมา
 นาน ๆ แล้ว แต่กฎหมายที่ออกใหม่ ก็ยังคงออกอย่างพระราชกฤษฎีกา
 ตามเดิม ทำอย่างนั้นเป็นธรรมเนียมมาแต่กรุงศรีอยุธยา ในครั้งหลัง
 ๑๓๖๖ พ.ศ. ๒๓๘๗
 ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เวदानนหนังสือ
 กฎหมายกรุงเก่า คงจะเป็นอันตราหายสูญไปเสียเมื่อเสียกรุงฯ

เป็นอันมาก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงรวบรวม
 ค้นหาได้เท่าใดก็เอามาเรียบเรียงตรวจ แยกต่อนทำเป็นกฎหมาย ฉบับ
 หลดวงฉบับใหม่ คือระบบพิมพ์เป็น ๒ เดมนั้น มีกฎหมายชั้นกรุงรัตนโก
 สีนทร้อยในนั้น ๔ ลักษณะ คือ (๑) พระราชบัญญัติ (๒) กฎหมาย
 พระสงฆ์ (๓) พระราชกำหนดใหม่ ๓ ลักษณะในรัชกาลที่ ๑ กับ
 (๔) ลักษณะโจร ๕ เด่น ดังในรัชกาลที่ ๓ รวมเข้าเมื่อพิมพ์ ด้วยเหตุ
 ดังกล่าวมานี้กฎหมาย ๒ เดมพิมพ์นั้น เชื่อได้ว่า คงตามรูปกฎหมายกรุง
 กรงเก่า และเป็นบทกฎหมายที่ใช้อยู่ในกรุงเก่าเป็นอันมาก จะ
 เห็นได้จากกฎหมายคอบปด้ายกรุงเก่า ที่ได้ตัดความเมื่อในแผ่นดินสมเด็จพระ
 เจ้าบรมโกษา แต่ยังไม่ทันแยกเข้าลักษณะตามประมวลกฎหมาย
 คอกกฎหมาย ๓๖ ข้อ และมีกฎหมายที่ยังเป็นพระราชกฤษฎีกา ยังไม่
 ได้ตัดความทีเดียว อยู่ในพระราชกำหนดเก่าอีกหลายฉบับ

ศักราชที่ใช้ในกฎหมาย

วันคนที่ใช้ในกฎหมายกรุงเก่า วนรอบนับตามนักษัตร คือ
 ชวด นศ เป็นต้น วิไดเห็นว่าใช้มาแต่ครั้งสุโขทัยแล้ว ด้วยมีปรากฏ
 ในศิลาจารึกตั้งแต่ครั้งพระเจ้าชนรามคำแหง วนรอบปีดวง คือ วน
 อาทิตย์ วนจันทร์เวียนตน และนับเดือนตามจันทร์คติ ก็ใช้มาแต่ครั้งกรุง
 สุโขทัย ด้วยปรากฏในศิลาจารึกเหมือนกัน แต่ศักราชครั้งสุโขทัยใช้มหา
 ศักราชถึงศิลาจารึกในสมัยกรุงศรีอยุธยาชนตน เพียงในแผ่นดินสมเด็จพระ
 พระรามธิบดีที่ ๒ ก็ใช้มหาศักราช แต่ศักราชที่ปรากฏอยู่ในบานแผ่น

กฎหมายใช้ศักราชหลายอย่างปะปนกัน แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดี
 ที่ ๑ ใช้พุทธศักราช รัชกาลต่อมาใช้พุทธศักราชบ้าง มหาศักราช
 บ้าง จดศักราชบ้าง และยังมีศักราชอีกอย่างหนึ่งซึ่งชาวพเจียงทราบ
 ไม่ได้ว่าศักราชอะไร โหโรเรียกว่าศักราชจพามณ แต่สืบเอาเรื่อง
 เอาเกณฑ์จากโหโรยังไม่ได้ ชาวพเจียงจึงเรียกไว้ว่า “ศักราชกฎหมาย”
 ศักราชทั้ง ๔ อย่างนี้จะสอบในหนังสือกฎหมายให้ได้ความว่าแผ่นดินไหน
 ใช้ศักราชอะไรไม่ได้ ด้วยบานแผนกกฎหมายในแผ่นดินเดียวกันใช้
 ศักราชต่างกนกัน ชาวพเจียงเข้าใจว่า ที่ศักราชในบานแผนกกฎหมาย
 สืบต้นกันไป จะเป็นเพราะเมื่อเวลาชำระหรือคิดเขียนหนังสือกฎหมาย
 ในชั้นหลังๆ ผู้คิดอยากจะให้เข้าใจง่าย เลยคิดคำนวณบวกทอนศักราช
 ซึ่งผิดกนกันบางอย่างที่ใช้อยู่ในเวลานั้นเบียดยให้เป็นอย่างเดียวกัน จับผิด
 ได้ ทบหนักษตรทควรเม้นดู ดังศกและศักราชเป็นคมีอยู่หลายแห่ง ยัง
 เมื่อสมเด็จพระเจ้าปราสาททองลบศักราชเอาปีกนเป็นสมัยพุทธศักราช ก็ทำ
 ให้ศักราชเคลื่อนไป ๒ ปี ศักราชที่ใช้ในบานแผนกกฎหมายทั้ง ๔ อย่าง
 สอบได้ดังนี้ คือ (๑) พระพุทธศักราชในกฎหมาย ต้องใช้เกณฑ์เลข
 ๑๑๘๒ ลบเป็นจุดศักราช (๒) มหาศักราชในกฎหมายต้องใช้เกณฑ์
 ๕๕๘ ลบเป็นจุดศักราช (๓) ศักราชกฎหมาย (ปรากฏในบานแผนก
 แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง และสม
 เด็จพระเจ้าบรมโกษ) ชาวพเจียงได้ต้องสอบคูน้อยกว่ามหาศักราช ๓๐๐ ปี
 กว้น) ลบด้วยเกณฑ์เลข ๒๕๘ เป็นจุดศักราช (๔) จุดศักราชเป็น

ศักราชที่ตงชนในเมืองพระมังก่อน น่าจะฟังเขาเข้ามาใช้ในราชการเมื่อ
ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช ตงแต่เกยวชองกับเมือง
หงสาวดี

บานแผนกในกฎหมายใช้พุทธศักราชและมหาศักราชตงมาจนแผ่นดิน
สมเด็จพระนารายณ์มหาราช แตนนมาเป็นจุดศักราชเป็นพน

กฎหมายกรุงกรุงเก่า

เมื่อสมเด็จพระรามาธิบดี (อู่ทอง) ตงเป็นอดีตระณกรุงศรีอยุธยา
แล้ว ก็เป็นธรรมเนียมตงแบบแผนพระราชประเพณีและพระ
ราชกำหนดกฎหมายสำหรับพระนคร กฎหมายตงตงครังสมเด็จพระรามา
ธิบดีที่ ๑ จะมีอะไรบ้าง วิไม่ได้หัดข้อยเอง แต่ตรวจตตามบานแผนก
ในกฎหมาย ๒ เดม ได้ความว่ากฎหมายเหล่านี้ได้มีมาแต่ในแผ่นดิน
สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ คอ

ลักษณะพยาน ตงเมอบีชาติโทศก พ.ศ. ๑๘๘๕ (จุดศักราช ๗๑๒)

ลักษณะอาญาหลวง กำหนดโทษ ๑๐ ตถาน ตงเมอบีเกาะตรีศก
พ.ศ. ๑๘๘๕ (จุดศักราช ๗๑๓)

ลักษณะรับฟ้อง ตงเมอบีมะแม ตปตศก พ.ศ. ๑๘๘๘
(จุดศักราช ๗๑๗)

ลักษณะตทพา ตงเมอบีมะแม ตปตศก พ.ศ. ๑๘๘๘ (จุด
ศักราช ๗๑๗)

ลักษณะอาญาราชฎูร์ ตงเมอบีระกานพศก พ.ศ. ๑๘๐๑ (จุด
ศักราช ๗๑๘)

ลักษณะโจร ตงเมอบักนเอกคัก พ.ศ. ๑๘๐๓ (จุดศักราช ๗๒๑)

ลักษณะเบตเดรัจ ว่าด้วยทคน ตงเมอบักนเอกคัก พ.ศ. ๑๘๐๓

(จุดศักราช ๗๒๑)

ลักษณะผวเมย ตงเมอบชวดโทศก พ.ศ. ๑๘๐๔ (จุดศักราช ๗๒๒)

ลักษณะผวเมยอีกตอน ๑ ตงเมอบฉตุตว์ศก พ.ศ. ๑๘๐๕ (จุด

ศักราช ๗๒๓)

ลักษณะโจร ว่าด้วยส้มโจร ตงเมอบมะเมยอัฐศก พ.ศ. ๑๘๑๐

(จุดศักราช ๗๒๘)

กฎหมายรัชกาลอื่น ๆ ครองกรุงเก่า ทิมบานแผนกแต่ละศักราช
บอกไว้ บรากฎอยู่ในกฎหมาย ๒ เดม ตงน

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒

กฎหมายลักษณะอาญาศัก (อยู่ในลักษณะขบถศัก) ตงเมอบีชาติ
จุดศักราช ๗๘๖ (ตั้งตั้งว่าจะเป็นปีชาติ จุดศักราช ๗๕๖ ในแผ่นดิน
สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ด้วยกต่างถึงศักคินามี่ในกฎหมายนั้น)

แผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

ทำเนียบศักคินาธาราชาการ ฝ่ายทหารพดเรือน ตงเมอบจอ

พทศักราช ๑๘๘๘ (จุดศักราช ๘๑๖)

ทำเนียบศักคินาหวเมอง ตงเมอบจอนศัก พทศักราช ๑๘๘๘

(จุดศักราช ๘๑๖)

ลักษณะขบถ (อยู่ในลักษณะขบถศัก) ตงเมอบฉตุ มหาศักราช

๑๓๗๓ จุดศักราช ๘๓๘

เพิ่มเติมลักษณะอาญาหลวง ไม่ปรากฏวัน

กฎหมายตราสามดวง รัชกาลที่ ๑ จดศักราช ๘๒๐

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒

เพิ่มเติมลักษณะรับฟ้อง เมื่อมีวอก พุทธศักราช ๑๘๕๖ (จุล

ศักราช ๘๗๔)

แผ่นดินสมเด็จพระไชยราชาธิราช

ลักษณะพิศุจน์ ตั้งเมื่อมีมะแม จดศักราช ๘๘๗ (ที่พระเพ็ชร

ราชาแต่ยังเพ็ชร เห็นจะเป็นเวดากาดงนยมกนด้วยเรื่องพิศุจน์ เดียง
เพ็ชรอยู่ในวธิพิศุจน์อย่าง ๓)

แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

เพิ่มเติมลักษณะอาญาหลวง เมื่อมีระกา พุทธศักราช ๒๐๘๓

(จุลศักราช ๘๑๒)

สมเด็จพระเอกาทศรถ

(ตั้งในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวร)

พระราชกฤษฎีกาบำเหน็จจึก (อยู่ในลักษณะขบถจึก) ตั้งเมื่อมี

มะเดื่อ จดศักราช ๘๕๕

แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

พระธรรมนูญกระทรวงศาล ตั้งเมื่อมีชาวด ศักราชกฎหมาย

๑๒๔๔ (จุลศักราช ๘๗๖)

แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

พิกัดเกษียณอายุ ตงเมอบัระกา จุดศักราช ๑๑๕

ลักษณะอุทธรณ ตงเมอบักัน มหาศักราช ๑๕๕๕ (จุด
ศักราช ๑๑๗)

พระบรมนุญตรากระทรวง ตงเมอบักันต้ปตศก มหาศักราช
๑๕๕๕ (จุดศักราช ๑๑๗)

ลักษณะทาด ตงเมอบัณนพศก มหาศักราช ๑๕๕๗ (จุด
ศักราช ๑๑๘)

เพิ่มเติมลักษณะทาด เมอบักันเบญจศก ศักราชกฎหมาย ๑๒๖๓
(จุดศักราช ๑๐๐๕ ควรเป็นปีมะแม)

ในพระราชกำหนดเกาบท ๑ ปีมะแมเบญจศก จุดศักราช ๑๐๐๕
เพิ่มในลักษณะอาชญาหลวง ห้ามไม่ให้กตูกตาวให้ชาวต่างประเทศ
เมอบักันนพศก ศักราชกฎหมาย ๑๒๖๗ (จุดศักราช ๑๐๐๘)

ลักษณะกัหน ตงเมอบัชวดตัมฤทธิศก ศักราชกฎหมาย ๑๒๖๘
(จุดศักราช ๑๐๓๐)

พระราชกำหนดเกาบท ๑ ปีณนุเอกศก จุดศักราช ๑๐๓๑ กฎหมาย
๓๖ ขื่อ บท ๑ ปีชวดโทศก จุดศักราช ๑๐๓๒

แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

เพิ่มเติมลักษณะรบพอง เมอบักันตรศก มหาศักราช ๑๕๘๑
(จุดศักราช ๑๐๓๓)

เพิ่มเติมลักษณะทาส เมื่อมีกุนต์ปัดศก ศักราชกฎหมาย (เข้าใจว่า ๑๓๗๕ จุดศักราช ๑๑๑๗)

ในกฎหมาย ๓๖ ข้อ ๕ บท ระวังเบ็ดดู จุดศักราช ๑๐๘๕ จนมีจอ จุดศักราช ๑๑๑๖

พระราชกำหนดเก่า ๒๖ บท ระวังเบ็ดดู จุดศักราช ๑๑๑๘ จนมีขาด จุดศักราช ๑๑๒๐

ดํารบายกฎหมายคร่งกร่งเก่าตกถาวมาน ตามที่ตรวจดูเท่าที่รู้ได้ในกฎหมาย ๒ เด่ม ยังมีบานแผนกบางแห่งที่ศักราชและบิวปดาศ ไม่แน่ใจว่าจะเป็นในแผ่นดินไหน จึงไม่ได้เอามาลงไว้ ผู้อ่านดํารบายนี้ควรตั้งเกตแต่เค้าความ ว่ากฎหมายกร่งเก่าที่ยงปรากฏอยู่ทุกวันนี้ ได้ตั้งในแผ่นดินใด ๆ บ้าง แต่จะเข้าใจไปว่า แผ่นดินนั้น ๆ จะได้ตั้งแต่กฎหมายซึ่งกล่าวในดํารบายนี้เท่านั้นก็ดี หรือกฎหมายลักษณะใดที่กล่าวไว้ในดํารบาย ว่าตั้งในแผ่นดินจะพึงมีแต่แผ่นดินนั้นก็ดี นั้นไม่ได้ เพราะกฎหมายที่เราได้เห็นพิมพ์ไว้ในกฎหมาย ๒ เด่ม เป็นของที่ใดตัดทอนแก้ไข เรียกรวมโดยนามว่า “ชำระ” มาหลายคร่งหลายคราว

วิธีจัดหมวดกฎหมายคร่งกร่งเก่า

ลักษณะจัดหมวดประมวลกฎหมายคร่งกร่งเก่า อย่างเห็นในกฎหมายฉบับพิมพ์ ๒ เด่ม พิจาระห์ดีตามรูปกฎหมายและเนื้อความที่ปรากฏในหมวดพระธรรมศาสตร์ทำให้เข้าใจว่า แต่เดิมประมวลกฎหมายไทยเห็นจะจัดเป็นหมวดหมู่อย่างหนึ่ง แต่จะเป็นอย่างไรก็ไม่ได้

ชุด อยู่ในกาตกรัง ๑ น่าจะเป็นในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชา
 ธิราช เมตกรังศรีอยุธยาเกี่ยวข้องกับกรุงหงสาวดีอยู่ ได้กฎหมายมน
 ธรรมศาสตร์ ซึ่งแปลเป็นภาษารามัญเข้ามาในเมืองไทย และมีผู้มา
 แปลมนธรรมศาสตร์จากภาษารามัญออกเป็นภาษาไทย แต่จะแปลเมื่อ
 ไต ขอนถาจะคาดตามเรื่องในพระราชพงศาวดารก็น่าจะคิดว่า คงจะ
 แปลในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชนั่นเอง หรือมีพระ
 ก็นแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศราช เพราะในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรคิด
 การทัพศึกเห็นจะไม่มีเวลาแปล

ที่เรียกว่าธรรมศาสตร์ของพระมโนสาร หรือ มนูน เป็นต้นเค้า
 ของกฎหมายในรัชสมัยประเทศ เป็นหนังสือคัมภีร์ใหญ่โตมาก ข้าพเจ้า
 ได้คัดบเร่องราวเล่ามาจากรามัญประเทศว่า เดิมมอญได้มาเป็นภาษา
 ดั้งดักฤต มีพระภิกษุรูป ๑ มาแปลออกเป็นภาษามคธที่เมืองรามัญ
 (แต่จริงมีผู้แปลออกเป็นภาษารามัญอีกที ๑) ข้าพเจ้าได้ให้ค้นหาหนังสือ
 พระธรรมศาสตร์รามัญฟังได้มาไม่ช้านัก เป็นหนังสือสั้นกว่าพระ
 ธรรมศาสตร์อินเดียเขมรอนมาก มีภาษามคธชวแต่มาดิกากฎหมายนอก
 นั้นเป็นภาษารามัญ ได้ว่านพระเทวโลกแต่ยังเป็นหดวงโลกที่ป (๑)
 ซึ่งเป็นผู้ภาษารามัญแปลออกดู ได้ความตามมาดิกามุคคัตติวาทของ
 รามัญ ตรงกับพระธรรมศาสตร์มณฑลประเทศ และตำนานทกถาว
 ในพระธรรมศาสตร์รามัญ ถึงเรื่องพระเจ้ามหาธรรมราชา ตรงกับใน

พระธรรมศาสตร์ของไทย แต่นอกจากนั้นไปคนละทางหมด ข้าพเจ้าเข้าใจว่า พระธรรมศาสตร์มณฑลประเทศซึ่งเป็นภาษาดังตลกฤๅ เป็นหนังสือในคัมภีร์คานาพราหมณ์ และเป็นหนังสือคัมภีร์ใหญ่ เมื่อพระเอามาแปลที่เมืองรามัญ จะเลือกแปลแต่บางแห่ง และแปลงเหอคความทแปลนั้นให้เป็นหนังสือฝ่ายพระพุทธศาสดาด้วย ไทยเราได้พระธรรมศาสตร์มาจากมอญคงปรากฏอยู่ในคานาคำหมัดการข้างต้น เห็นจะได้มาเมื่อกฎหมายไทยเรามีแบบแผน และจัดเป็นหมวดหมู่ย่อยอย่างอนแถมมาจัดเอาเข้ามาตีกาพระธรรมศาสตร์เมอทหงจงเขาไม่ได้สนิท ขอนจะแต่เห็นได้สนิทในกฎหมาย แม้ตั้งเกดแต่มาตีกามดคคค ๗ รามัญว่ามี ๑๘ เท้าธรรมศาสตร์มณฑลประเทศ แต่มดคคคในพระธรรมศาสตร์ไทยขยายออกไปเป็น ๒๘ เห็นผิดกนมากอยู่ดงน จงเข้าใจว่า เมื่อจะจัดกฎหมายไทยให้เป็นหมวดตามพระธรรมศาสตร์ จะเอาเขาไม่ได้สนิทจึงทำอย่างขอไปที่ จะยกคคคอย่างมาไว้ให้คคค ดงน

คาถาธรรมศาสตร์รามัญ

ตคคค อฏฐา ทวิชา วุคคค	มุดสาขบปภทโต
มุดฏฐ จุสาธา สาธา	คคคค นาทคคคค
คคคค คคคค คคคคคค	คคคค คคคคคค
คคคคคคคคคค	คคคค คคคคคค คคคคค
คคคคคคคค คคคคคค	คคคคคคคค คคคคคค
คคคคคคคค คคคคคค	คคคคคคคค คคคคคค

กัณฐิศา บุน อิจุณติ
ทวิปทา วา จตูปปทา
ปฐวีวิภคตติวาจา
ปรชชาติ ฆร คจเฉ
วิภคติ ธนเหตุ

วิภคติศา วิภคตติ
สพเพ มนุสส์ภคตติกา
อณณ โทสปโรหิต
อติปฏิปริสวิภคเต
อกุชวคตปวิภาโค

เอเต มตา อฏฐารส
แปดเป็นมุตคต ๑๘ อย่าง

ธมมสคเต ปกาตีตา
สอภกับพระธรรมศาสตร์มัธยม

ประเทศ ของอาจารย์แมกส์มเดอ ได้คำแปลดังนี้

- ๑ อธิณ ธิณ
- ๒ สันนิธาน
- ๓ สดก

หนี้ Non payment of debts.
ของฝาก Deposit and pledge.
มิใช่ของตน Sale without
ownership.

- ๔ ปริกัณติ

หุ้นส่วน Concerns among part-
ners.

- ๕ อธมมธนวิภาค

แบ่งสินมเป็นกรรม Partiton of
inheritance

๖ ธน ทัตวา ปจณา คณห ให้สินแก่เขา แลวกดบคน
เขาเดา Resumption
of gift.

- ๗ ภคิกสส์ ปติโพโร

ไม่ให้เงินค่าจ้าง Non payment
of wages.

- ๑๘ พหุฆเณศ สุมุฆ
 ย วจน กเถตวาน } ไม่ทำตามสัญญา Non per-
 บจนา ปน กเถนติคิ } formance of agreement
- ๑๙ กิณิตวา ปุนอิจุนติ } ขอแฉกคนเดา Recission
 } Of sale and
- ๑๐ วิกัณิตวา วาจิวิตติ } ขายแล้วอยากได้คืน purchase.
- ๑๑ ทวิปทา วาจิตปปทา } วิวาทเหตุสัญญาณกทรพย
 } Dispute between owner
 } of cattle and his servants.
- ๑๒ ปจวิวิตติวาจา } แบ่งที่ดินเรือกสวนไร่นา Dispute
 } regarding boundaries
- ๑๓ อณนํ โทสปโรหิตํ } ไล้ความท่าน Defamation.
- ๑๔ ปรัชชาติ } ฆ่าฟันท่าน Assault, robbery
 } and violence.
- ๑๕ ทวี คจฺเน } ดักทำขู Theft and adultery.
- ๑๖ อิตฺถิปุริสฺสวเกเต } ดกษณผวเมีย Duties of man
 } and wife.
- ๑๗ วิภคฺติ ธนเหตุ } ดกษณแบ่งสิน Partition of
 } inheritance.

๓๖ อภยาคติปริภาโค ดัก্ষณเด่นการพนัน Gambling
and betting.

กาถาพระธรรมศาสตร์ไทย

แสดงมูลแห่งตุลาการ ๓๐ ประการ

อินทภาโส ชมมานุญโย สกฺขิเฉตโก
อณฺณมณฺณํ ปฏิกาสโส ปฏิภาณญฺจ เฉตโก
อฏฺฐกาโห อฏฺฐกุโฏ ทณฺโฑ โจทกเฉตโก
อกุชฺชตฺถสํวตฺตญฺเจว เอเต มูตา ปกิตฺติตา

มูลคดีแห่งตุลาการ ๓๐ ประการที่แปลไว้ในกฎหมาย
เทียบด้วยกฎหมายกรุงเก่า เป็นดังนี้

- ๑ อินทภาโส อินทภาษ ได้แก้ดัก্ষณอินทภาษ
และดัก্ষณตุลาการ
- ๒ ชมมานุญโย พระธรรมนุญ ได้แก้พระ
ธรรมนุญ
- ๓ สกฺขิ พะยาน ได้แก้ดัก্ষณ
พะยาน
- ๔ สกฺขิเฉตโก คัดพะยาน เอาไว้ใน
ดัก্ষณรับฟ้อง
- ๕ อณฺณมณฺณํ ปฏิกาสโส แก่ต่างว่าต่าง เอาไว้ใน
ดัก্ষณรับฟ้อง

- ๖ ปฏิภาณเฉจ เหนโก คัดสำนวน เอาไว้ใน
ลักษณะรับฟ้อง
- ๗ อฏฏคาโห รับฟ้อง ได้แก่ลักษณะ
รับฟ้อง
- ๘ อฏฏกุโฏ ประวิง เอาไว้ในลักษณะ
รับฟ้อง
- ๙ ทณโท พรหมทัณฑ์ เอาไว้ใน
กรมศักดิ์
- ๑๐ โจทกเฉทโก คัดฟ้อง เอาไว้ในลักษณะ
รับฟ้อง

คาถาเสด็จมุลคดีวิวาท ๒๕ ประการ

อินฉจ รณโย ธนโจรหาร	อหมุทนายชวิภคตภาค
ปรตัส ธานี คหณ ปุเนว	ภคิกอกุชปปฏิจารชคตา
ภณฉฉจ เกยยาวิกยาวหาร	เขตตาทีอารามฉนาทีฐาน
ทาสิจ ทาส ปหรัฉจ ชุตา	ชายมปตักตัส วิปคตติเกทา
ตั้งคามโทสาบีจ ราชทฎโจ	ราชานลัगतวิฉาทปคโต
ปรมปตโยหมี จ อคตฉาน	อติยกาโร วิวิโร ปเรต
ฐานาวิกิกุมมฉตากเรน	ปคตตาทีอาทาคนนา ดเหว
เหตุ ปฏิจจมุฉการณ ฉา	อคุฉาปนาย จ ฐนปนิกา
อาณพพนิกาบี จ ภณชทย	เต ตาฉกาตักคณฉภาค

ปัจจุตธรรมต์ ตุ วิจาทมุตตา เอกนตีสัททวิธาปี วุตตา
ไปรากวณา วรชมุตตเตติ

มุตคคตวิจาท ๒๘ ประการที่แปลไว้ในกฎหมาย เทียบ
ด้วยกฎหมายกรุงเก่าเป็นดังนี้

- ๑ อินัน ธิัน กุหนโตแกตक्षणก
- ๒ รมโย ธรโจรหาร ธิอพระราชทรพย เอาไว้ใน
ลักษณะอาชญาหลวง
- ๓ อรมมทายชชวภคตภาค รมตก ใต้แกตक्षणมรดก
- ๔ ปรตต ทาน คหน ปนเว ให้น เอาไว้ในลักษณะ
เบตเตวจ
- ๕ ภาติกา จางวาน เอาไว้ในลักษณะ
เบตเตวจ
- ๖ อกขปรปฏิจาวรชุตตา เด่นพนัน เอาไว้ในลักษณะ
เบตเตวจ
- ๗ ภาณทญจ เกยยาวิกย ธิชชชอย เอาไว้ในลักษณะ
เบตเตวจ
- ๘ อวหาร โจรกรรม ใต้แกตक्षणโจร
- ๙ เขตตาทิชาน ธินา เอาไว้ในลักษณะเบตเตวจ
- ๑๐ อารามวนาทิชาน ธิตวน เอาไว้ในลักษณะเบตเตวจ
- ๑๑ ทาตี ทาตี ทาตี ใต้แกตक्षणทาตี

- ๑๒ ปุทฺตนา ชุ้ด้า ตบตีต้าวา ได้แก่อักษณวิจวาท
- ๑๓ ชายมปฏิบัติสัส วิปตฺติเกทา ผัวเมียได้แก่อักษณผัวเมีย
- ๑๔ ตังคามโทธา ตังความ ได้แก่อักษณอาชญา
คัก อยู่ในลักษณขบถคัก
- ๑๕ ราชทญฺ โสุ ขบถ ได้แก่อักษณขบถ อยู่ใน
ลักษณขบถคัก
- ๑๖ ราชาน ตะเมิตพระราชบัญญัติ ได้แก่อักษณ
อาชญาหลวง
- ๑๗ สักกาทิวจวาทปตฺโต อากรรนอนตลาค เอาไว้ใน
ลักษณอาชญาหลวง
- ๑๘ ปรมปัสโยห ข่มเหงท่าน ได้แก่อักษณอาช
ญาราชฎร
- ๑๙ อติยกาโร ทกระหนาบคาบเกี่ยว เอาไว้ใน
ลักษณเบ็ดเสร็จ
- ๒๐ ชานาวิคิกุมมพตากร บุกรุก เอาไว้ในลักษณอาชญา
ราชฎร
- ๒๑ ปุตตนทิตาตาคมนา ตเหว ตักพา ได้แก่อักษณตักพา
- ๒๒ เหตุ ปฏิจฺจ อธิกรณ ต้าเหตุ เอาไว้ในลักษณเบ็ดเสร็จ
- ๒๓ อคฺชาปนายู เกษยนอายุ ได้แก่อกรมคักคัก
- ๒๔ ธนูปนิกฺขา ฝากทรัพย์ เอาไว้ในลักษณ
เบ็ดเสร็จ

๒๕ อาถพุพนิกา

กระทำกฤตยาคม เอาไว้ใน

ดักษณเบ็ดเสร็จ

๒๖ ภาณทัตเทยย์

เข้า เอาไว้ในดักษณเบ็ดเสร็จ

๒๗ ดาวกาติก

ยม เอาไว้ในดักษณเบ็ดเสร็จ

๒๘ คณวภาค

บันหมุชา ให้แก่มุตคคิฉวาท

๒๙ ปจจุทธรนต์

อทธรนต์ ไต่แก้ดักษณอทธรนต์

กฎหมายกรงเกาอยู่นอกมาตีกาน มีพระธรรมศาสตร์เพราะเป็นคณ
มาตีกา ๑ กฎมณทัตเทยย ๑

ทหนังสือพระราชพงศาวดารว่า สมเด็จพระเอกาทศรถทรงตั้งพระ
ราชกำหนดกฎหมายพระอัยการ นำเข้าใจว่าจะจัดประมวลกฎหมาย
เข้ามาตีกาธรรมศาสตร์อย่างว่ามานเอง แต่เมื่อข้าพเจ้าไปกราบทูล
หารอดสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส มีรับ
สั่งว่า คาถาที่ปรากฏในกฎหมายไทย ตั้งแต่คำนมัสการจนพระธรรม
ศาสตร์ ด้านอนภาษามคธวิปถาคไม่เรียบร้อยคล้ายกับคาถาคำนมัสการ
ในหนังสือไตรภูมิพระร่วง เกือบจะตั้งนิษฐานว่าผู้แต่งเป็นคนเดียวกัน
ได้ ดังนี้

ทางภาษาในหนังสือเป็นหลักฐานสำหรับวินิจฉัยเวลาและประเภทที่แต่ง
หนังสืออยู่อย่าง ๑ ซึ่งจะไม่นำพาไม่ได้ เมื่อปรากฏว่ามีคาถาซึ่งแต่ง
ครั้งใดโซทัย (คือคาถานมัสการในหนังสือไตรภูมิพระร่วง) แห่ง ๑ และ
คาถาในพระธรรมศาสตร์กฎหมายไทยอีกแห่ง ๑ เป็นสำนวนเดียวกัน ถ้า

เชื่อว่าคาถาไตรภูมิพระร่วงแต่งครั้งสุโขทัย ก็เชื่อว่าคาถาพระธรรม
 ศาสตร์ไทยแต่งครั้งสมเด็จพระเอกาทศธรรมไม่ได้ด้วยเอง เพราะห่างกัน
 หหลายร้อยปีนัก จะว่าได้พระธรรมศาสตร์ฉบับรามัญเข้ามาแต่ครั้ง
 สุโขทัย แต่งคาถาพระธรรมศาสตร์ไทยขึ้นคราวๆเดียวกัน จดกฎหมาย
 เขาเป็นหมวด หมู่ตามพระ ธรรม ศาสตร์ อย่างเก่ามาแต่แต่ ครั้งสุโขทัย
 ส่วนข้างภาษาไทยในกฎหมาย ก็เห็นได้ว่าโดยมาก เป็นของแต่งใหม่
 เมอครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เป็นข้อคดีของแก่การที่จะตัดสินอยู่
 มีทางที่จะสันนิษฐานอีกอย่าง ๑ คือ คาถาคำนมัสการเรื่องไตรภูมิพระ
 ร่วงนั้น ของเดิมภาษามคธจะไม่มี จะพ่วงมาตงชนใหม่ในครั้งกรุงเก่า
 ถ้าเช่นนั้นความสันนิษฐานที่ว่าพ่วงจดกฎหมายเข้าหมวด พระ ธรรมศาสตร์
 เมื่อในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศธรรมพอจะเป็นได้ การถอดกฎหมาย
 ทางที่เหนือด้วยพงศาวดารตั้งอธิบายมา แต่ดงโดยอัตโนมัติของข้าพเจ้า
 อาจจะมีผิดจะพลาดได้ ถ้าผิดพลาดไปข้าพเจ้าขออภัยแก่ท่านผู้อ่าน.

ประมวลคำอธิบายทางนิติศาสตร์

๑ คำอธิบายเรื่องประกาศรัชกาลที่ ๔

ประเพณีประกาศพระราชกฤษฎีกาแต่โบราณ เมื่อสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินดำรัสสั่งให้ประกาศกิจการอันใด คือเช่นตั้งพระราชบัญญัติ เป็นต้น โดยปกติมักดำรัสสั่งให้อาตถกษณเป็นพนักงานเรียบเรียงข้อความที่จะประกาศลงเป็นหนังสือ บางทีดำรัสสั่งให้ผู้นับพระราชโองการมาส่งอาตถกษณให้เรียบเรียงประกาศก็มี ผู้รับสั่งมักเป็นเจ้าหน้าทซึ่งจะต้องอำนาจการทประกาศ แต่ทมิใช่เป็นเจ้าหน้าท เป็นแต่ข้าเฝ้าคนใดคนหนึ่ง ดำรัสใช้ตามสดวกพระราชหฤทัยกมิ ลักษณะที่อาตถกษณเรียบเรียงประกาศนั้นตงขอความเป็นหลัก ๕ อย่าง คือ (๑) วันเดือนบทธง (๒) นามผู้ตั้ง ถ้าสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินดำรัสสั่งเองก็อาจแต่ว่ามีพระราชโองการ ถ้ามีผู้นับมาส่งก็อาจนามผู้นับพระราชโองการ (๓) ถ้าวถึงคดีอันเป็นมตเหตุแห่งประกาศนั้น (๔) พระราชวินิจฉัย (๕) ข้อบัญญัติพระราชนยมทให้ประกาศ เมื่ออาตถกษณวางเสร็จแล้วคกงนำขหนทตเถด้า ๆ ถวายทรงตรวจแกกอนจงประกาศ แต่ขอหาได้ถ้าวไว้ให้ปรากฏไม่ ลักษณะที่ประกาศนั้นแต่โบราณเป็นหน้าทกรมพระสุรัสวดี โดยเป็นผู้ถือบาญชีกระทรวงทบวงการทงปวง ทังจะคิดสำเนาประกาศแจกจ่ายไปยังกรมต่าง ๆ ทุกกรม ส่วนหัวเมืองทงปวงนั้น

เมื่อมหาดไทยยกดาโหมกรมท่า อันเป็นเจ้ากระทรวงบังคับบัญชาหัวเมือง
 เมืองใต้รับประกาศจากกรมพระศรีสวัสดิ์ ก็คิดดำเนินลงไปยังหัวเมือง
 อื่นๆ อยู่ในกรมหน้ๆ อีกชั้น ๑ ลักษณะการที่จะประกาศให้ราษฎรทราบ
 พระราชกฤษฎีกาอัน ประเพณีเดิมในกรุงเทพ ฯ กรมเมืองให้นายอำเภอ
 เป็นเจ้าพนักงานไปเที่ยวอ่านประกาศตามตำบลที่ประชุมชน ส่วนหัวเมือง
 ทางปวงเจ้าเมืองกรมการให้กำหนดเป็นพนักงานอ่านประกาศ เมื่อพนักงาน
 จะอ่านประกาศที่ตำบลไหน ให้ตั้งธงเป็นสัญญาณ เรียกราษฎรมาประ
 ชุมกันแล้วอ่านประกาศให้ฟัง ณ ที่นั้น วิธีประกาศเช่นว่ามานี้จึงเรียก
 กันเป็นสามัญว่า "ตั้งธงร้องข่าว" ส่วนต้นฉบับประกาศพระราชกฤษฎ
 กีกาทางปวงนั้นอาศัยอักษรภาษาไทยใน หอจดหมายเหตุ ๑ คิดตั้งไปรักษาไว้
 ที่ศาลาดอกขุ่นอันเป็นที่ประชุมเสนาบดีระบบ ๑ และตั้งไปรักษาไว้ที่ศาล
 หอจดหมายเหตุอันเป็นที่ประชุมผู้พวกราชด้วยอีกระบบ ๑ ประเพณีเดิมมีลักษณะ
 ดังว่านี้

หนังสือประกาศเช่นเดิม ต้นร่างและสำเนา มักเขียนในสมุดดำด้วย
 เส้นดินสอขาว ส่วนตัวประกาศที่ตั้งไป ณ ที่ต่าง ๆ มักเขียนลงม้วนกระ
 ดาษข่อยด้วยดินสอดำ เพราะวิธีพิมพ์หนังสือไทยยังไม่เกิดขึ้นในชน
 ษัณ มาจนในรัชกาลที่ ๓ พวกมิชชันนารีอเมริกันตั้งโรงพิมพ์หนังสือไทย
 ขึ้น ความปรากฏว่า เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๘๒ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ พระนั่ง
 เกดเจ้าอยู่หัว ได้โปรด ฯ ให้โรงพิมพ์พวกอเมริกันพิมพ์หมายประกาศ
 ห้ามมิให้คนสูบฝิ่นและค้าขายฝิ่นเป็นหนังสือ ๘๐๐๐ ฉบับ นับเป็นครั้งแรก

แรกทได้พิมพ์หมายประกาศ แต่พิมพ์ครั้งนั้นแล้วมิได้ปรากฏว่าพิมพ์
 ประกาศเรื่องอันต่อมาอีก ถึงรัชกาลที่ ๕ ในชั้นแรกประกาศต่าง ๆ ก็ยัง
 ใช้เขียนแจกตามแบบเดิม ปรากฏแต่ว่าทรงแก้ไขวิธีแจกประกาศซึ่งแต่
 เดิมกรมพระสร้อยดวงดีเป็นพนักงานเขียน ประกาศแจกจ่ายไปตามกระทรวง
 ทบวงการต่าง ๆ นั้น โปรดฯ ให้กรมต่าง ๆ ไปคิดสำเนาหมายประกาศ
 เอง ณ หอหลวง ยังคงส่งสำเนาประกาศไปแต่ที่มหาดไทย กตาทโหม
 และกรมท่า สำหรับจะได้มีที่ของตราประกาศออกไปตามหัวเมือง การ
 ทแก้ไขชั้นนี้เห็นเหตุได้ คงเป็นเพราะการเขียนประกาศแจกจ่ายมา
 แรกก่อนเป็นการมากมายเหลือกำลังพนักงานกรมพระสร้อยดวงดี แจกไป
 ไม่ทั่วถึงทุกกระทรวงทบวงการได้จึงคงตกลงในลักษณะประกาศ จึง
 ได้โปรดฯ ให้กรมอื่น ๆ ไปคิดประกาศเอาเองณหอหลวง ต่อมาในรัช
 กาลที่ ๕ นั้น โปรดฯ ให้สร้างโรงพิมพ์หลวงขึ้นที่ในพระบรมมหาราช
 วัง ชานนามว่าโรงอักษรพิมพ์การ (อยู่ตรงพระที่นั่งภาณุมาศจรัญ
 บดิน) เริ่มพิมพ์หมายประกาศเมื่อปีมะเมีย พ.ศ. ๒๔๐๓ ในชั้นต้นโปรด
 เกดฯ ให้ทำเป็นหนังสือพิมพ์ข่าวออกโดยระยะเวลา ชานนามว่าหนังสือ
 สรรพกิจจานเบกษา บอกข่าวในราชสำนักและเก็บความจากประกาศ
 ต่าง ๆ ซึ่งได้ออกในระยะนั้นบอกไว้ให้ทราบเพียงเนื้อความ หนังสือสาร
 กิจจานเบกษาซึ่งออกในรัชการที่ ๕ ครั้งนั้น พเคราะห์ดีเรื่องทพิมพ์แบบ
 พระราชชนพจนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยมาก เห็นจะ
 ไม่น่ามีผู้คัดค้านชอบเป็นผู้แต่ง ครั้นต่อมาทรงคิดพระราชระชน

มากจน ไม่มีเวลาพอจะทรงแต่งหนังสือราชกิจจานุเบกษา เพราะ
 ฉะนั้นพมพอยู่ได้สักปี ๓ จึงต้องหยุด แต่การที่พมพหมายประกาศเห็น
 จะนิยมกันมาก เมื่อหยุดหนังสือราชกิจจานุเบกษาแล้ว จึงโปรดฯ
 ให้พมพแต่หมายประกาศและให้พมพคัดลอกเรื่อง ไม่คัดแต่เนื้อความ
 เหมือนอย่างที่ตั้งพมพในหนังสือราชกิจจานุเบกษามาแต่ก่อน ทำเป็น
 ใบปลิวแจกตามกระทรวงทบวงกรม และจ่ายไปปิดไว้ตามที่ประชุมชน
 แทนข่าวร้อง เป็นประเพณีสืบมาจนรัชกาลที่ ๕ จนกดบออกหนังสือ
 ราชกิจจานุเบกษาอีกเมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๔๓๗ แต่นั้นบรรดาประกาศจึงไซ้
 ลงในหนังสือราชกิจจานุเบกษา และเลิกวิธีแจกจ่ายหมายประกาศ
 อย่างแต่ก่อนสืบมาจนตราบเทาทกถ้วน

เพราะเรื่องค่านานเป็นดังแต่เดิมมา ประกาศในรัชกาลที่ ๔ จึงมี
 ดำเนงเป็น ๒ ชนิด คือ ประกาศในชนบทเมื่อยังมีโคตงโรงพมพทดวง
 มีแต่ดำเนงเป็นหนังสือเขียน ประกาศตอนตงเมอตงโรงพมพทดวง
 แล้วมีดำเนงเป็นหนังสือพมพ ดำเนงประกาศชนบทเป็นหนังสือเขียนมี
 ฉบบน้อยมาแต่เดิม ยิงนานมากกยงหายากชนทกที่ ประกาศที่มฉบบ
 พมพท้างายกว่า จึงมีผู้รวบรวมไว้บ้าง แต่ก็ไม่ปรากฏว่ามีใครที่
 ดำมารถรวบรวมไว้ได้หมดทกฉบบ เป็นแต่มีกันมากบ้างน้อยบ้าง การ
 ทรรวบรวมประกาศรัชกาลที่ ๔ พมพชนใหม่ให้เป็นตำธารณะประโยชน์
 ได้จับทำเมื่อครั้งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชินทรไพศาลโสภณ
 ทรงบัญชาการโรงพมพทดวง และเป็นผู้จัดการหนังสือราชกิจจานุเบก

ประกาศในชนบทยังมีเดิมการพิมพ์ เริ่มแต่ปี พ.ศ. ๒๓๘๕ อันเป็น
ปีแรกพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงตั้งถาดพิมพ์
ขึ้นที่วัดบวรนิเวศวิหาร กรมการจึงเห็นว่าสมควรจะพิมพ์ประกาศรัชกาลที่ ๔
ซึ่งมีฉบับอยู่ในหอพระสมุดฯ ให้เป็นตำราเรียนประโยชน์ได้

แต่ประกาศรัชกาลที่ ๔ ซึ่งมีฉบับอยู่ในหอพระสมุดฯ เป็นประ
การพระราชทานพิมพ์ เป็นประกาศพระราชบัญญัติกรม ความที่ประกาศ
ยังคงใช้เป็นกฎหมายและประเพณีอยู่ทุกวันนี้ ยกเด็กเสวยแด่กรม การที่หอ
พระสมุดฯ พิมพ์ ประสงค์จะพิมพ์ประกาศรัชกาลที่ ๔ บรรดาไม่เลือก
ว่าอย่างไร ๆ ความมุ่งหมายมีแต่จะให้ประโยชน์ในทางศึกษา
โบราณคดีและวรรณคดีเป็นประมาณ จึงขอบอกให้ท่านผู้อ่านทราบว่า
บรรดาประกาศในฉบับซึ่งหอพระสมุดฯ พิมพ์ มีใช้สำหรับจะเอาไปยก
อ้างใช้ในทางอรรถคดีที่ใด ๆ เพราะความในประกาศเรื่องใดจะยังคง
ใช้อยู่หรือจะยกเลิกเสียแล้ว ขอทรงกรมการหอพระสมุดฯ มิได้เอาเป็น
พระต่อบรรณ ประสงค์จะให้ท่านแต่เป็นอย่างหนึ่งจดหมายเหตุเท่านั้น

๒ คำอธิบายเรื่องกฎมนเทียรบาลเขมร

กฎมนเทียรบาลเขมร ดูไม่เท่าเหมือนกฎมนเทียรบาลไทย เห็น
จะเป็นเพราะชำระเรียบเรียงกันหลายคราว ด้วยกรงกัมพูชาแต่ก่อนมา
เกิดจลาจลบ่อย ๆ คำหรับตำราที่มักแตกฉานเช่น บ้านเมือง
เป็นปกติคราวใด ก็ต้องรวบรวมกฎหมายกันใหม่ครั้งใด กฎมนเทียร

กฎหมายกรงกัมพูชาที่ปรากฏอยู่ทุกวันนี้ ได้รวบรวมในครั้ง
ต้นเค็จพระนโรดมทรงราชย์โดยมาก

๔ คำอธิบายเรื่องตงทำเนียบศักดินา

การตงทำเนียบศักดินา ที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงจัด
ขึ้นอย่าง ๑ นั้น ได้ความในกฎหมายว่า ตงเมื่อปีจอ จุติศักราช ๘๑๖
พ.ศ. ๑๘๘๗ คือ ตงกำหนดความมยศชนใด ควรมีนาเท่าใด ดังเช่น
เจ้าพระยา หรือ พระยาชั้นสูง มีนาได้คนละ ๓๐๐๐๐ ไร่บ้าง ๕๐๐๐ ไร่บ้าง
๓๐๐๐ ไร่บ้าง ชุนนางผู้น้อยตงแต่ ๕๐๐ ไร่ขึ้นไป ส่วนพดเมืองมีนาได้
คนละ ๒๕ ไร่ แปลว่าในเวลาตงกำหนดศักดินาชนน คนทำราชการ
ไม่ได้รับเบียดเงินเดือน เวदानนทคน คือ ทนาเป็นสัมปตอนมราคา
ยิ่งกว่าอย่างอื่น ผู้ทแฉวงหาทรพยสัมปตย้อมแฉวงหาทคนเป็นสำคัญ
เพื่อจะไม่ให้แยงทคนกนนนประการ ๑ เพื่อจะให้คนมทคนมากแดนน้อย
ตามก่าตงแฉยศศักตประการ ๑ จึงได้ตงพระราชบัญญัติก่าหนดศักดินา
คือว่าถ้าผู้มยศถึงเท่านั้น รัฐบาลอนุญาตให้มทนาได้เท่านั้นเป็นอย่าง
มากจะมีเกินอนุญาตไม่ได้ นเป็นมุดเหตุของศักดินา แต่เมื่อได้ตง
ศักดินาชนแฉว ศักดินาเตยเบนเควองก่าหนดสำหรับไซ ในการอนค่อไป
อีกหลายอย่าง เช่นเป็นหตักในการปรับใหม่ เป็นหตักอำนาจในการ
บางอย่างเช่น แต่งทนายว่าความเป็นต้น ไม่ใช่แต่เพียงจะมีนาได้ก็ไร

อย่างเดยว ประเพณีคักคณายงมอยุจนทกถวนน แต่อำนาจแด
 ประโยชนทงปวงทไคจากคักคณา ไคเล็กเล็ยแต้วแต่ในแผ่นดินพระ
 บาทลัมเตจ วพระจุตจอมเกตาเจ้าอยุหัว

๕ คำอธิบายตั้งส่วยอากรขนอนตลาด

หนังสือพระราชพงศาวดารกถาวอกขอ ๑ ว่า ลัมเตจพระเอกา
 ทศรัฐ โปรดให้ตั้ง “ตั้งส่วยพัฒนากรขนอนตลาด” ว่าเพ็ยเทาน
 ยากทจะเข้าใจไคว่าจคการทวามนอย่างไร ๆ บ้าง แต่เชื่อไคว่าไม่ใช่เพ็ย
 ตั้งภาษอากรขนครวณนเหมือนกน ภาษอากรคูกบรูฐบาด เหมือนกน
 กฎหมายคูกบประชมชน มีรูฐบาดเมื่อไคภาษอากรกมมาแต่เมอนน
 ผิดกนต่างกนแตวจเก็บภาษ ภาษอากรทเรียกรวมในชื่อวว่า “ตั้งส่วย
 พัฒนากรขนอนตลาด” นี ข้าพเจ้าเข้าใจว่า จำแนกเป็น ๓ อย่าง คือ
 ส่วยอย่าง ๑ อากรขนอนอย่าง ๑ อากรตลาดอย่าง ๑ วจเก็บถาหมาย
 ความว่า ๓ อย่างนี้ ไคความตามหนังสือของมองส์เออร์ เดอดูแบ ประ
 กอบกบที่เข้าใจความตามทกถาวในกฎหมายเป็นตงน

ส่วยนนี้ ตามความที่เข้าใจกนทกถวนนหมายความว่า ยอมให้
 ไพว์พดตั้งตั้งของไคแทนแรงที่ตองมาเขาเวรรบราชการ เป็นต้นว่าไพว์
 พดพวกไคตั้งภูมิถาเนาอยุในทิมบ่าไม้ ยอมให้ไพว์พดพอกนนคคไม้ท
 ตองการใชในราชการตั้งมาโดยกำหนด คนตะเทานน ๆ ไม่นนเรียกวว่า

ไม่ช่วย เมื่อผู้ใดได้ส่งช่วยแต่ก็ไม่ต้องรับราชการประจำในทันทัน รัฐบาลเอาของส่งมาไว้ในราชการ ดังเช่นไม้ก็เอามาใช้ในการปลูกสร้างสถานที่ต่างๆ เป็นต้น ลักษณะของการส่งเป็นดังว่ามานี้ มาแต่ประเพณีโบราณซึ่งเป็นข้อกำหนดให้เมืองชน หรือให้หมู่บ้านชนของจุดส่งของที่ตั้งมีในเมืองและบ้านหนๆ ส่งแก่ผู้ซึ่งเป็นเจ้าของใหญ่เป็นพยานในการที่เขินชาชอบชันทัดมา ยกตัวอย่างดังเรื่องในพงศาวดารเหนือที่พระร่วงเมืองละโว้ ต้องเป็นส่งช่วยส่งนำทะเลขบศรไปถวายพระเจ้ากรุงขอมทุกๆ ปี ไม่ใช่เพราะเมียงขอมกั้นคาน้ำ หรือมีความจำเป็นโดยแท้จริงอันใดที่จะต้องได้นำทะเลขบศรไปใช้ในเมืองขอม การทบบกบให้เมืองละโว้ส่งนำทะเลขบศร ก็เพื่อจะให้ชาวละโว้รู้สึกทวณอยู่เต็มอวว่าเป็นชาของพระเจ้าแผ่นดินขอมเท่านั้นเอง ประเพณีอนนแม้อย่างตาแต่เมืองที่ส่งตนไม่เงินทองถวายแทนของด้วย ทนที่จะใช้ทำตนไม่เงินทองนน ยังใช้เก็บเฉดจากราชฏร เพื่อให้ความรู้สึกมอยู่แก่ราชฏรทวณว่า เป็นชาชอบชันทัดมาตามธรรมเนียมเดิม ยังใช้เป็นประเพณี ในหัวเมืองมลายูมาจนเด็กประเพณีถวายตนไม่เงินทองในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วิถีเก็บส่งจากราชฏร เห็นว่าเอามาจากประเพณีโบราณเอง เปลี่ยนเป็นการเฉพาะตัวไพร่พลในชาติเดียวกัน และกำหนดให้ส่งแต่ของที่จะเป็นประโยชน์แก่ราชการ ยกหน้าที่ๆ จะรับราชการประจำให้เป็นการตอบแทน ซึ่งต้องเป็นความยินดีพอใจของพวกไพร่พลที่อยู่ไกลอยู่เป็นธรรมดา วิถี

เก็บด้วยจากไฟวัด ถ้าตั้งขึ้นในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ จึงตั้งถ้าวในหนังสือพระราชพงศาวดาร ข้าพเจ้าเข้าใจว่า เกิดแก่จะบำรุงการทำมาหากิน ด้วยไฟวัดต้องทำค้ำตั้งความบอบช้ำมาช้านาน และเข้าใจว่าขทัยอมให้ตั้งด้วยน้เอง ในรัชกาลก่อนภายหลังมาขยายก็ออกไปจนให้ตั้งเงินแทนรับราชการได้ จึงเกิดมีประเพณีตั้งเงินค่าราชการสืบมา ของด้วยที่เรียกในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ ทราบไม่ได้ว่าอะไรบ้าง มาทราบได้ในชั้นหลัง ซึ่งข้าพเจ้าจะเอาไว้อธิบายในรัชกาลต่อไป.

ที่เรียกว่าอากรขนอนนั้น ตามเนื้อความเท่าที่จะทราบได้เป็นภาษเก็บในจังหวัดราชธานี คือตั้งด่านขนตามทางนาทางบกท่ามหาชนไปมา ค้าขายของผ่าน ครึ่งกรุงเก่าเรียกด่านภาษาว่า ขนอน จะเป็นเรือก็ตาม เกวียนก็ตาม เมื่อพาดันค้าผ่านขนอน เก็บตั้งค่านนเป็นภาคดวงโดยอัตรา ๑๐ ชก ๑ ซึ่งเราเรียกกันทุกวันนี้ว่าภาษภายใน หรือภาษผ่านด่าน มาจากอากรขนอนน้เอง ถ้าเชอตามหนังสือพระราชพงศาวดารว่า ก็ตั้งขึ้นในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถเป็นปฐมเหมือนกัน

อากรตลาดนั้น เข้าใจว่าอย่างเดียวกับที่เรียกว่า เก็บจังกอบ เก็บแต่ในจังหวัดราชธานีเหมือนกัน คือที่ใดราษฎรประชุมกันตั้งตลาดค้าขาย ทนหนักตั้งใหม่กำหนดตลาดเก็บภาษจากรานและผู้ซึ่งมาขายของ อัตรากเก็บเท่าใดในครึ่งกรุงเก่า ข้าพเจ้ายังคนไม่พบ

๖ คำอธิบายเรื่องทักัดปนา

ในหนังสือพระราชพงศาวดารกาดำอีกอย่าง ๑ ว่า สมเด็จพระ
 เอกาทศรฐพระราชทานทักัดปนาเป็นนักษัตรพระดังซ ที่เรียกว่าพระ
 ราชทานทักัดปนา น หมายถึงความว่าพระราชทานผลประโยชน์ซึ่งได้ใน
 ภายทคนเป็นนักษัตรคตเองพระดังซ ไม่ได้พระราชทานคตทคน ประเพณี
 พระราชทานทักัดปนาเป็นพระราชประเพณีโบราณ มีมาแต่ครั้งสุโขทัย
 ไม่ใช่คตงชนในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรฐเป็นแน่ ที่หนังสือพระราช
 พงศาวดารกาดำเห็นจะหมายความว่า พระราชทานเพิ่มเติมทักัดปนาชน
 อิก คตงคตหวงคตคตคตยังไม่มกตปนามาแต่ก่อน กจคตใหม่ชนให้เหมือน
 กบหวคตมแฉงให้บริบูรณ์เทานเอง